

## “De Zanding”: 12.000 tot 4.000 jaar geleden

Het gebied “De Zanding” bij Carnegie Cottage (voorheen de Wever) begrensd door de Boveneindseweg (langs het hek van de Hoge Veluwe), de Karweg en de Heiderand is een gebied dat ik al mijn hele leven ken als een landschap met stukken heide, waaidennen en stukken verstuivend zand. Al zo’n 60 jaar zoek ik daar af en toe naar artefacten uit de steentijd, van zo grofweg 12.000 jaar tot 4.000 jaar geleden.

Inmiddels hebben mijn vrouw en ik daar tientallen artefacten (door mensen vervaardigde werktuigen of afvalstukken) gevonden.

Als je naar het kaartje kijkt zie je dat bij benadering slechts 5% van dit gebied niet begroeid is. Van dit onbegroeide gebied wordt ongeveer de helft gevormd door plekken waar zand wegwaait en grind achterblijft en ook de evt. in de bovenlaag aanwezige artefacten. De andere helft wordt gevormd door plekken waar zand naar toewaait. Daar zal je dus nooit artefacten op het maaiveld aantreffen. Een



simpele rekensom geeft aan dat het aantal aanwezige artefacten in het hele “De Zanding” gebied wel 40x zo groot zou kunnen zijn.

*Figuur 1 Het gebied “De Zanding”*

### Intermezzo 1: Het zoeken.

Wij proberen vaak “naar de zon toe te lopen” door de uitgestoven terreindelen. Dan zie je af en toe fel schitterende elementen op enkele meters voor je tussen het grind op de grond liggen. Soms zijn dit stukken glas, natte blaadjes en zo, vaak zijn het ook stukken vuursteen. Wil je artefacten vinden, dan moet je vaak bukken en de glinsterende dingen van dichtbij bekijken. De meeste stukken vuursteen hier zijn echter geen artefacten, maar natuurlijk gevormde stukken vuursteen. De vuursteen knolletjes zijn gebroken in de morenes van de ijstijden of in de wilde stromen van het afsmeltende ijs na die ijstijden. Vuursteen komt hier voor in veel kleuren: van honingkleurig via grijs en wit tot bijna zo doorzichtig als glas.

Een vuurstenen bijl of een vuurstenen neolithische pijlpunt zal iedereen wel herkennen. Deze zijn echter zeer zeldzaam. Wij hebben er in al die jaren in dit gebied slechts twee gevonden, de hieronder afgebeelde pijlpunten.



*Figuur 2 Neolithische pijlpunten*

Het meest voorkomend zijn de zgn. afslagen. Meestal vrij dunne platte stukken vuursteen die ofwel een halffabricaat zijn of afval bij het vervaardigen van een werktuig. Een geoefend oog kan zien waar de maker de oorspronkelijke steen heeft geraakt toen hij de afslag ‘er af sloeg’, de slagbult. (De gele pijl in fig. 3 links). Een tweede kenmerk zijn de slaggolven, min of meer concentrische cirkelbogen met de slagbult als middelpunt (zie de duidelijke bogen net binnen

de gele boog). De steen waar de afslag vanaf werd geslagen noemen we kern (Fig. 3 midden links). Een goede vuursteenbewerker kon lange repen van de kern afslaan, dat noemen we klingen. (Fig. 3 midden rechts) Klingen worden verwerkt tot pijlpunten, (vlijmscherpe) messen, schrabbers en boren (om huiden, bot, gewei en hout te bewerken) en alles wat men verder nodig had.



*Afslag met slagbult en slaggolven*                      *Kern*                      *(Gebroken) Kling*                      *Knollen en "Potdeksels"*

Met enige oefening kun je de afslagen, kernen en klingen herkennen. Een vaak gemaakte fout is om zgn. potdeksels te determineren als artefacten. De potdeksels ontstaan door natuurlijke processen bijv. bosbranden, strenge vorst e.d. Zo'n potdeksel (Fig. 3 rechts) heeft geen slagbult, een afslag wel.

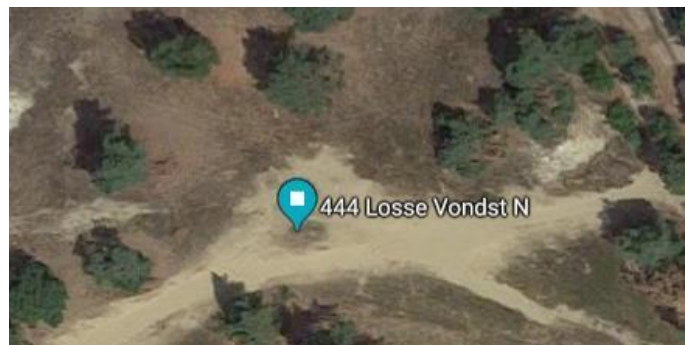
Deze artefacten hebben weinig of geen intrinsieke waarde. Voor de wetenschap is het echter belangrijk om de vondstlocatie zo nauwkeurig mogelijk vast te leggen. Voor ons is de smartphone een uitkomst. Als we wat vinden maken we een foto waarbij iemand exact op de plaats van de vondst staat, uiteraard met zo veel mogelijk zichtbare terreinkenmerken. (Fig. 4) We maken ook een detailfoto van de vondst. (Fig. 5) Tot slot markeren we de locatie in Google Maps. (Fig. 6) Zo kunnen vondsten die met grote tussentijd zijn gedaan toch aan elkaar gerelateerd worden.



*Figuur 4 Vindplaats markeren*



*Figuur 5 Vondst fotograferen*



*Figuur 6 Vindplaats t markeren in Google Maps*

**De vondsten**

In het hele gebied hebben we zo'n 25 schrabbers gevonden, de meeste op één plek, slechts een paar vierkante meter groot. Voorts 5 mesolithische spitsen, twee neolithische spitsen en een (deel van) een paleolithische spits. Wat afvalproducten betreft: 2 kernen, 5 kleine klingen en enige tientallen afslagen .



*Figuur 7 Enige knopschrabbers*



*Figuur 8 Paleolithische, 4 mesolithische en 2 neolithische spitsen*

## Intermezzo 2: Kenmerken van de steentijd.

Het gebied de Zanding is gevormd in de periode van na de één na laatste ijstijd tot het einde van de laatste ijstijd, de periode van grofweg van 125.000 tot 12.000 jaar geleden. Het gebied kreeg rond 12.000 jaar geleden zijn huidige vorm. Dat is net voor het laatste deel van het paleolithicum, het *laat paleolithicum*. Dit was de tijd van o.m. de rendierjagers. Deze mensen trokken achter de kuddes rendieren aan en vingden dieren met pijl en boog en speren. NW-Europa was toen min of meer een toendragebied, en de rendierjagers verplaatsten zich elk jaar over hele grote afstanden. (Fig. 9)

Door het open landschap en de verre tochten konden deze mensen beschikken over de beste soorten vuursteen. We zien dat terug in mooie lange kling en spitsen. De randen van de kling werden vaak bewerkt, geretoucheerd noemen we dat, zoals de onderstaande gravette-spits gevonden in Noord-Limburg. (Fig. 12)

In het *mesolithicum* was Nederland dichter begroeid en op veel plaatsen moerasachtig. De bewoners vestigden zich op gunstige plaatsen om in hun levensonderhoud te voorzien door jagen, vissen en verzamelen. Vaak was dit aan of in de buurt van water, beken meren enz. Mogelijk maakte onze inwoners in die tijd ook gebruik van een soort seizoenskampementen. (Fig. 10)

Door de dichte begroeiing kon men niet zo makkelijk aan vuursteen komen voor de werktuigen. Men behielp zich vaak met kleine lokale vuursteenknollen. Mede hierdoor wordt het *mesolithicum* gekenmerkt door kleine artefacten, de zgn. microlieten. (Fig. 13)

In het *neolithicum* begon de landbouw en veeteelt. Op gunstige plaatsen vestigden de mensen zich permanent. De omgeving werd voor een deel ontbost en men ging voedsel verbouwen i.p.v. in het wild verzamelen. (Fig. 11) Het dieet werd in die tijd wel aangevuld door jagen op in de omgeving aanwezig wild.

Op het gebied van de bewerking van vuursteen zien we een bijzonder fenomeen: de platte oppervlaktes van de werktuigen werden bewerkt met zgn. oppervlakteretouche. (Fig. 14) Dit is een belangrijke technologische stap vooruit. Afslagen en kling zijn altijd enigszins gebogen, ze zijn aan de onderzijde een beetje hol. Door aan de onderzijde bij de uiteinden materiaal te verwijderen kon men echt vlakke werktuigen maken. Op deze manier

verbeteren de aerodynamische eigenschappen van de pijlpunten.



Figuur 9 Jong-paleolithische rendierjagers



Figuur 10 Mesolithische seizoenskampement



Figuur 11 Zgn. celtic fields van prehistorische boeren

In het neolithicum werd vuursteen over grote afstanden verhandeld. In Rijkholt-St Geertruid in Zuid-Limburg zijn veel vuursteen-mijnen gevonden. Ook treffen we in Nederland vuurstenen artefacten uit deze tijd aan afkomstig uit Midden Frankrijk en uit Denemarken.



Figuur 12 Gravette spits, de linker zijde is geretoucheerd



Figuur 13 Model mesolithische pijl-bewapeningen



Figuur 14 Neolithische pijlpunten met oppervlakte retouche

### Interpretatie van de vondsten

De meeste vondsten zijn losse vondsten. Slechts op één plek hebben we (tot nu toe) een behoorlijke concentratie van artefacten gevonden, voornamelijk kleine knoepvormige schrabbers.

Gezien de kenmerken van de individuele artefacten gaat het hier om mogelijk om een mesolithische context. Gezien de samenstelling van de totale 'gereedschapskist' is het meest waarschijnlijk dat de vondsten het resultaat zijn van een activiteit tijdens een jacht- of verzamel-tocht. Je zou kunnen denken aan het slachten van gevangen wild en dan vooral aan het schoonmaken van de huid.



Figuur 15 Knoepschrabbers



Figuur 16 Transversaal-spits

De mesolithische spitsen zijn allemaal losse vondsten, veelal transversaal spitsen (deze spitsen werden als weerhaken met hars in de pijl vastgezet, (Fig. 16). Waarschijnlijk werden dit soort pijlen gebruikt voor de jacht op vogels.

Je kunt je voorstellen dat in die tijd het zoeken naar een misgeschoten pijl in de dichte begroeiing enige overeenkomst vertoont met het zoeken naar de spreekwoordelijke naald in de hooiberg. Doorrennen achter het gemiste prooidier aan voor een tweede poging lijkt dan ook een betere investering van je tijd.



Figuur 17 Mesolithische spitsen

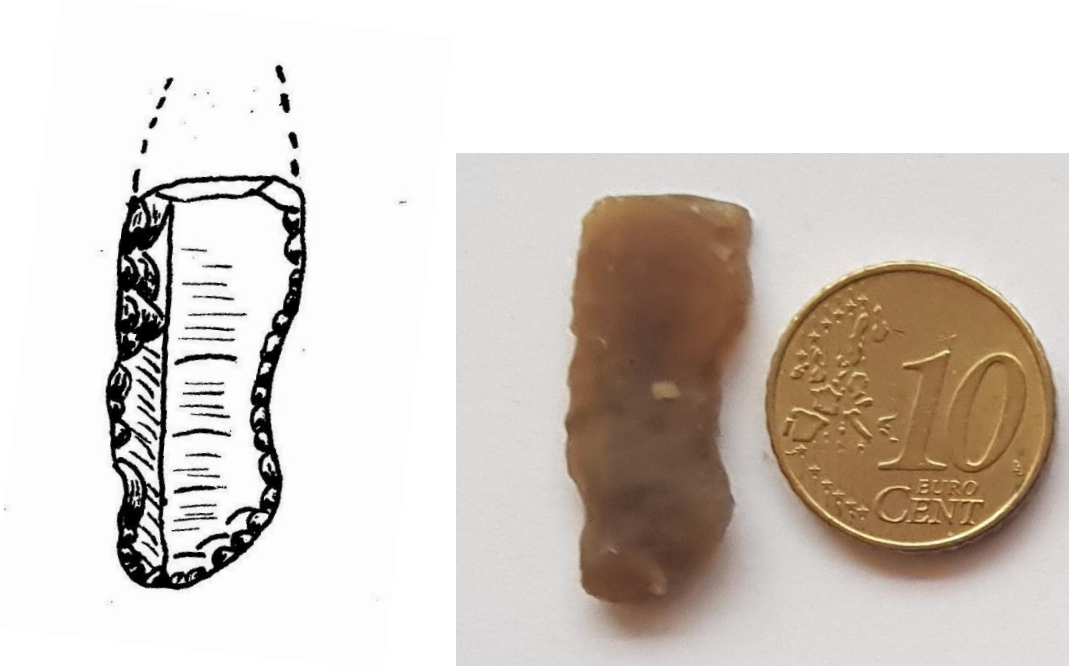
De eerste neolithische pijlpunt (Fig. 18 links) is gevonden op een plek waar ook een paar afslagen zijn gevonden. De pijlpunt is beschadigd. De punt is afgebroken en ook één van de twee weerhaken. Je zou je kunnen voorstellen dat een jager hier heeft gepauzeerd om een beschadigde pijl te voorzien van een nieuwe pijlpunt. Net zo makkelijk kan het een plek zijn waar aangeschoten wild zich heeft verstopt en aan zijn einde is gekomen. Wie zal het zeggen. Alle evt. aanwezige pijlen, botten en zo zijn al lang geleden vergaan.

Recentelijk hebben we een tweede neolithische pijlpunt gevonden, een drie doornige. (Fig. 18 rechts)



*Figuur 18 Neolithische spitsen*

De jong-paleolithische pijlpunt is waarschijnlijk een deel van een kremser-spits. De glanspatina versterkt het vermoeden van laat-paleolithische ouderdom.



*Figuur 19 (Deel van een) Kremser-spits*

Naast de artefacten die zijn gevonden, zijn eigenlijk net zo belangrijk de niet gevonden artefacten. Bronzen en ijzere voorwerpen zijn zeer zeldzaam en vooral ijzere vergaan relatief snel in de hier aanwezige zandgrond. Dat ze hier tot nu toe niet zijn gevonden is dus helemaal niet vreemd. Vanaf het neolithicum maakten de mensen ook aardewerk. Tot nu toe hebben we nauwelijks aardewerkscherven gevonden. Eigenlijk alleen wat scherven van steengoedkruiken. Deze stammen uit de 14<sup>e</sup> eeuw of later.



Figuur 20 Steengoed scherven

Het lijkt erop dat na de steentijd dit gebied niet zo vaak bezocht werd, in ieder geval niet met activiteiten waarbij artefacten uit de brons- of ijzertijd of de vroege middeleeuwen in de bodem terecht kwamen.

### Ter afsluiting

Als U weer eens door dit gebied wandelt op een koude dag en het is beetje mistig, zou u zich kunnen inbeelden dat daar zo'n laat-paleolithische jager rondloopt. Op zoek naar een achtergebleven rendier op deze kale bevroren vlakte.

Of misschien denkt u in de schemer dat door de alom aanwezige dichte begroeiing wat licht doorschemert van een kampvuur. Een plek waar mesolithische schimmen hard aan het werk zijn om de jachtbuit te bewerken.

Of u schrikt van het geluid van een opvliegende gans en lijkt het even later wel of hij getroffen door een pijl weer ter aarde stort.

Het is zeker niet denkbeeldig dat u een edelhert voorbij ziet lopen. Als u heel stil bent denkt u dan misschien ook wel een voorbij zovende pijl te horen, afkomstig van een neolithische jager die voor wat afwisseling in zijn dagelijkse dieet wil zorgen.



Wij hopen dat u met dit artikel een beetje een idee heeft gekregen wat er zich in de afgelopen 12.000 jaar in dit prachtige natuurgebied heeft afgespeeld, of beter gezegd afgespeeld ***zou kunnen hebben***.

Heeft u zelf ook vuurstenen artefacten gevonden en wilt u hier meer over weten? Neem dan contact met ons op. Wij stellen het ook op prijs als u iets in dit gebied heeft gevonden dat u met de vondstlocatie aan ons meldt. Dan kunnen uw vondsten en de onze met elkaar in verband worden gebracht bij een evt. wetenschappelijk onderzoek.

Op afspraak kan een rondwandeling door dit gebied worden verzorgd of een lezing worden gehouden over dit gebied en de gedane vondsten.

Dick en Jeannette Vonhof [info@pari-daeza.nl](mailto:info@pari-daeza.nl)  
06-2425.2564



Met dank aan Archeoweb ([www.archeoweb.nl](http://www.archeoweb.nl)) voor het gebruik van de steentijd leef-impresies mesolithicum en neolithicum en de reconstructie van de mesolithische pijlbewapeningen. En dank aan Jac. Visser die de leef-impresie van de rendierjagers heeft gemaakt.

Loenen op de Veluwe, 2019